



بررسی نقش میانجی‌گری مسؤلیت‌پذیری در رابطه بین ارزش نوع‌دوستی و رفتار شهروندی محیط‌زیستی

الهام شفائی مقدم^{*۱}

^{*۱} - گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و حقوق دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

نوع مقاله: پژوهشی	چکیده
تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۳ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۳۱	<p>پیشینه و هدف: یکی از راه‌های اجتناب از آسیب رساندن به محیط‌زیست، تغییر رفتار شهروندان در جهت رفتار محیط‌زیستی یعنی رفتارهای حافظ محیط‌زیست و کاهش‌دهنده اثرات منفی اعمال انسانی بر محیط در کارهای روزانه و نیز برنامه‌های خاص در فضای باز و به زعم دابسون شهروندی محیط‌زیستی می‌باشد. در مطالعات اولیه در زمینه رفتارهای محیط‌زیستی استفاده از مدل‌هایی بر مبنای دانش و نگرش به محیط‌زیست متداول بود. اما، غیرکارآمدی این رویکردها باعث شد تا محققان به سوی مدل‌های هنجارهای اخلاقی مانند مدل برآمده از نظریه ارزش-باور-هنجار استرن (۱۹۹۹) روی آورند. این نظریه زنجیره‌ای از متغیرها، از ارزش‌ها و نگرانی‌های عمومی در مورد محیط‌زیست گرفته تا اعتقادات خاص در مورد پیامدهای منفی برخی فعالیت‌ها را پیشنهاد می‌دهد و در عین حال، بر توانایی و مسؤلیت افراد برای جلوگیری از این پیامدهای منفی و فعال کردن هنجارهای شخصی آن‌ها برای حفظ محیط‌زیست تأکید دارد. هدف این پژوهش بررسی نقش میانجی‌گری مسؤلیت‌پذیری در رابطه بین ارزش نوع‌دوستی و رفتار شهروندی زیست‌محیطی است که با توجه به تئوری ارزش-باور-هنجار استرن، رفتار شهروندی زیست‌محیطی در قالب نوع دوم از رفتارهای محیط‌زیستی مورد نظر استرن و هم‌چنین، ارزش نوع‌دوستانه از بخش ارزش‌ها و مسؤلیت‌پذیری از بخش باور و اعتقادات این نظریه انتخاب و به تبیین رفتار شهروندی محیط‌زیستی شهروندان پرداخته شده است.</p>
کلمات کلیدی: رفتار شهروندی محیط‌زیستی مسؤلیت‌پذیری ارزش نوع‌دوستی	<p>مواد و روش‌ها: جامعه آماری این پژوهش شهروندان ۱۸ سال به بالای شهرستان کاشان در سال ۱۳۹۹ می‌باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران برابر با ۳۵۲ نفر بوده و جهت نمونه‌گیری از روش خوشه‌ای استفاده شده است. متغیر مسؤلیت‌پذیری و نوع‌دوستی هر کدام با ۱۴ گویه و متغیر رفتار شهروندی محیط‌زیستی با ۱۳ گویه محقق ساخته در قالب طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت، مورد سنجش قرار گرفته است. برای سنجش پایایی از ضرایب پایایی ترکیبی (C.R.) و آلفای کرونباخ استفاده شده است که با توجه به مناسب بودن این ضرایب، پایایی متغیرهای مورد بررسی تأیید گردیده است. به منظور سنجش روایی واگرا از شاخص نسبت HTMT استفاده شده است. لازم به ذکر است که جهت تعیین پایایی هر یک از شاخص‌ها نیز از بار عاملی استفاده شده است.</p> <p>نتایج: بر اساس یافته‌های پژوهش، شهروندان کاشانی به لحاظ نوع‌دوستی و مسؤلیت‌پذیری و رفتار شهروندی محیط‌زیستی از وضعیت مطلوبی برخوردار بوده و میانگین این متغیرها در میان آن‌ها بالاتر از حد متوسط می‌باشد. رابطه بین متغیرهای نوع‌دوستی و مسؤلیت‌پذیری با رفتار شهروندی محیط‌زیستی</p>

با میزان همبستگی به ترتیب $r=0/58$ و $0/61$ و $sig=0/000$ معنادار می‌باشد. هم‌چنین، بر اساس مدل حجم اثر دو متغیر نوع دوستی و مسؤلیت‌پذیری به ترتیب با $(0/275)$ و $(0/245)$ F^2 در حد متوسط می‌باشد. مقدار Q^2 نیز برابر با $0/269$ نشان می‌دهد در مجموع، توان پیش‌بینی‌کنندگی مدل در حد متوسط می‌باشد. علاوه بر این، اثر میانجی‌گری جزئی متغیر مسؤلیت‌پذیری برای رابطه بین نوع دوستی و رفتار شهروندی محیط‌زیستی تأیید گردیده است، به‌گونه‌ای که مقدار VAF برابر با $0/384$ بیانگر این امر است که ۳۸ درصد از اثر نوع دوستی بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی از طریق غیرمستقیم توسط متغیر میانجی مسؤلیت‌پذیری تبیین می‌شود.

بحث: نتایج این مطالعه بیانگر تلاش شهروندان در راستای پیشبرد اصول محیط‌زیستی قانون اساسی و سند چشم انداز ۱۴۰۴ بوده و با پژوهش‌های محققین قبلی مبنی بر درک روشن و احساس نگرانی شهروندان نسبت به محیط‌زیست و مشکلات آن و برخورداری از انگیزه کافی برای مشارکت فعالانه در بهبود محیط‌زیست و حفاظت از آن می‌باشد. لذا، با توجه به نقش مسؤلیت‌پذیری در رفتارهای شهروندی محیط‌زیستی پیشنهاد می‌گردد تشکلهای داوطلبانه محیط‌زیستی در بین شهروندان افزایش یابند تا ضمن واگذاری برخی از وظایف مرتبط با محیط‌زیست به شهروندان، حس تعهد و مسؤلیت‌پذیری آنان تقویت گردد.

مقدمه

محیط شهری خوب و با هویت مکانی است که تا حدی با شخص، فرهنگ و رفتارهای وی تناسب داشته باشد و ابزاری برای برقراری پیوند بین فرد و جامعه، گذشته و تاریخ، حیات شهری، زمان و محیط پیرامونش گردد. در این میان، رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان اهمیت زیادی دارد. چراکه شهروندان با رفتارهای خود می‌توانند در کاهش مشکلات مربوط به محیط شهری خود نقش مهمی ایفا نمایند. در این ارتباط، Barry (۱۹۹۹) در تعریف شهروندی بر وظیفه و تعهد شهروندان برای مسؤلیت‌پذیری در قبال اعمال و انتخاب‌هایشان و تعهد به انجام کوچک‌ترین کار در مجموعه‌ای از اقدامات برای پایداری تأکید می‌کند. در این مفهوم دولت‌ها نقش مهمی دارند، اما آن‌ها به افرادی نیاز دارند که مسؤلیت‌هایشان را در حوزه‌هایی از جمله حفاظت از انرژی، مصرف آگاهانه مواد بازیافتی و محیط‌زیستی بر عهده بگیرند. در این زمینه، موضوع حفاظت محیط زیست به طور خاص در اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پیش بینی شده است. اما در اصول دیگر قانون اساسی نیز ابعاد مختلفی از مسائل محیط‌زیستی منعکس می‌شود. در فصل سوم "حقوق ملت" و در فصل چهارم که به اقتصاد و امور مالی اختصاص دارد، قانون اساسی ایران به طور ضمنی ابعادی از محیط زیست را مدنظر قرار می‌دهد. حقوقی

چون حق حیات (اصل ۲۲)، حق بهداشت (اصل ۲۹)، منع اسراف و تبذیر در کلیه شئون اقتصادی (اصل ۴۳)، مدیریت انفال و ثروت‌های عمومی (اصل ۴۵)، از جمله مواردی است که به هر حال با محیط زیست پیوند دارد. ولی بررسی اصول قانون اساسی نشان می‌دهد مهم‌ترین اصل مرتبط با محیط زیست اصل پنجاهم است که بیان می‌دارد: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است». این اصل بیانگر این امر است که مسائل محیط‌زیستی یک امر کاملاً فرابخشی بوده و می‌بایست کلیه آحاد جامعه به فراخور توان و کارایی خود در حفظ و نگهداری از محیط زیست به عنوان یک وظیفه عمومی از هر فعالیتی که با آلودگی و یا تخریب غیر قابل جبران محیط زیست همراه باشد خودداری کنند. در این اصل، بر ضرورت انتقال محیط زیست سالم به نسل‌های آینده که باید در آن حیات اجتماعی روبه رشدی داشته باشند، تأکید می‌ورزد و ایران از اولین کشورهایی است که این حقوق را در متن قانون اساسی خود یادآور می‌شود. این اصل موضوع حفاظت را تنها وظیفه مؤسسات دولتی نمی‌داند، بلکه بر همگان تکلیف می‌کند که حفاظت از

بر عهده دارد (Dobson, 2007). بر این اساس، شهروندی محیط‌زیستی یکی از مهم‌ترین انواع شهروندی است که مستلزم حقوقی از جمله حق شرکت در تصمیم‌گیری‌های محیط‌زیستی و داشتن یک محیط تمیز و قابل زندگی و همچنین، مسؤولیت‌هایی از جمله حفاظت از منافع نسل‌های آینده و موجودات دیگر و شرکت فعال در بحث‌های آزاد در رابطه با توسعه پایدار محیط‌زیستی است (Firuzjaeyan, 2017).

بدون تردید، بحران‌های محیط‌زیستی معلول کژاندیشی یا جهالت انسان در جهان است و می‌توان بسیاری از تهدیدات محیط‌زیستی، تخریب منابع و آلوده‌سازی محیط را پیامد رفتارهای انسان دانست (Safa et al., 2018). مطالعات صورت گرفته در زمینه رفتارهای محیط‌زیستی، بیانگر این موضوع است که رفتارهای محیط‌زیستی تحت تأثیر عوامل متفاوتی است که از دیدگاه نظریه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. در این ارتباط برای تحلیل اجتماعی رفتارهای محیط‌زیستی نظریاتی از جمله نظریه جامعه مخاطره‌آمیز Beck (۱۹۹۲)، نگرش نوین محیط‌زیستی Dunlap و Van Liere (۱۹۷۸) و ارزش‌های فرامادی Inglehart (۱۹۹۷) ارائه گردیده است که هر یک به جنبه‌ای از رفتار اجتماعی-اقتصادی افراد به‌عنوان تهدیدی برای محیط‌زیست پرداخته‌اند (Ahmadian & Haghghatian, 2017). برخی از نظریه‌ها از جمله نظریه کنش معقولانه Fishbein و Ajzen (۱۹۷۵)، مدل رفتار محیط‌زیستی Kessel و Fietkau (۱۹۸۱) و مدل رفتار محیط‌زیستی Olander و Thogerson (۱۹۹۵) در تبیین رفتارهای محیط‌زیستی کنش محور هستند.

در مطالعات اولیه در این زمینه، استفاده از مدل‌هایی بر مبنای دانش و نگرش به محیط‌زیست متداول بود. بدین صورت که آگاهی محیط‌زیستی منجر به پیدایش نگرش محیط‌زیستی می‌شود و فرد با آگاهی محیط‌زیستی و نگرانی محیط‌زیستی بیشتر، رفتاری معطوف به محیط‌زیست انجام می‌دهد (Hejazi et al., 2017). این در حالی است که برخی پژوهش‌ها (Haghghatian, 2015; Salehi et al., 2012; Salehi & Mostafazadeh, 2017; Salehi, 2011) در این ارتباط نشان می‌دهد افزایش دانش و آگاهی به رفتارهای محیط‌زیستی منجر نمی‌شود (حقیقتیان و همکاران،

محیط‌زیست معنای نبودن "حق همگان بر محیط‌زیست" نیست، مردم موظفند با رعایت تدابیر زیست‌محیطی حفاظت از محیط‌زیست در کنار حکومت، او را در انجام تکالیف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی خویش مطابق تکالیف مقرر در قانون اساسی یاری نمایند (Esmati & Edalatju, 2020). علاوه بر این، بند ۸ از اصل ۱۳ قانون اساسی نیز دولت را به جلب مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش ملزم می‌دارد. با توجه به اینکه محیط‌زیست بستر فرهنگ مردم بوده و ارتباط انسان با آن جزئی از فرهنگ منطقه به شمار می‌رود، مشارکت مردم در راستای حفظ محیط‌زیست می‌تواند زیرمجموعه‌ای از مشارکت مردم در تعیین سرنوشت فرهنگی باشد که بر اساس این بند دولت وظیفه بسط و گسترش آن را دارد (Shobeiri & Sheykholeslami, 2016).

بر این مبنای، وظیفه مراقبت از محیط‌زیست از تعهدات و مسؤولیت‌های شهروندان است. در این راستا، یکی از راه‌های اجتناب از آسیب رساندن به محیط‌زیست، تغییر رفتار شهروندان در جهت رفتار محیط‌زیستی است (Burton, 2014) که آگاهانه به دنبال کاهش اثرات منفی رفتار فرد بر طبیعت می‌باشد (Yazdani & Shams, 2016). در این راستا، بسیاری از اندیشمندان نیز گذار به پایداری جهانی را نیازمند تغییر در ارزش‌های انسانی، نگرش‌ها و رفتارها دانسته‌اند (Saunders et al., 2006; Willuweit, 2009). آن‌چه این تغییرات را در حوزه رفتارهای محیط‌زیستی که شامل رفتارهای حافظ محیط‌زیست و کاهش‌دهنده اثرات منفی اعمال انسانی بر محیط در کارهای روزانه و نیز برنامه‌های خاص در فضای باز (Miller et al., 2015) می‌باشد، ایجاد می‌کند ظهور شکل جدیدی از شهروندی است که Dobson (۲۰۰۶) آن را شهروندی محیط‌زیستی نامیده است.

از دیدگاه Dobson اگرچه انسان‌ها تأثیرات محیط‌زیستی متفاوتی دارند، اما در یک چشم‌انداز پایدار یک شهروند محیط‌زیستی مسؤولیت کار در جامعه برای رسیدن به توسعه پایدار را دارد و این دربرگیرنده تمامی فعالیت‌هایی است که هر شخص به طور معمول به‌عنوان یک شهروندی که وابسته به محیط‌زیست سالم است وظیفه انجام آن را

اکولوژیک که گاه به‌عنوان جهان‌بینی محیطی نیز نامیده می‌شود و خود به وسیله سه نوع ارزش پیش‌بینی می‌شود و آگاهی از نتایج را پیش‌بینی می‌نماید. ۲. آگاهی از نتایج که بیانگر این امر است که حال خوب محیط می‌تواند دیگر افراد، گونه‌ها و زیست‌بوم را ارتقا داده یا تهدید کند و ۳. مسؤلیت‌پذیری و احساس وظیفه که به معنای باور این است که فعالیت‌های انسانی می‌تواند هم سبب پیشگیری و هم تشدید اثرات منفی انسان بر محیط شود. ساختار بعدی در این نظریه هنجارهای شخصی طرفداری از محیط‌زیست است که می‌تواند به‌عنوان قوانین اجتماعی دیکته کننده رفتار اعضا و تناسب آن با باورها عنوان شود (Afkari, 2017).

از دیدگاه استرن رفتار محیط‌زیستی (فعال‌گرایی محیط‌زیستی، رفتارهای غیرفعال در حوزه عمومی، محیط‌زیست‌گرایی در حوزه خاص و فعالیت‌های سازمانی) از هنجارهای شخصی مانند احساس تعهد یا وظیفه برای عمل کردن به صورت محیط‌زیستی ناشی می‌شود. این هنجارهای شخصی با این اعتقاد فعال می‌شوند که شرایط محیط‌زیستی، ارزش‌های فردی را تهدید می‌کند و افراد می‌توانند این تهدیدها را کاهش دهند (Menatizadeh et al., 2015). بر اساس این نظریه باورهای مربوط به شرایط عمومی بیوفیزیکی محیط‌زیست برای ارتباط بین ارزش‌ها به‌سوی رفتار محیط‌زیستی مناسب است (Afkari, 2017). با توجه به اهمیت یافتن نظریه ارزش- عقیده- هنجار استرن در سال‌های اخیر، پژوهش‌های مختلفی در حوزه رفتارهای محیط‌زیستی بر این مبنا صورت گرفته است. به عنوان مثال، نتایج پژوهش (Safa et al., 2018) در ارزیابی رفتار حفاظت محیط‌زیستی روستاییان بر مبنای تئوری ارزش- عقیده- هنجار نشان داد که مؤلفه‌های ارزش‌ها، جهان‌بینی اکولوژیکی، آگاهی از پیامدها، احساس وظیفه و مسؤلیت‌پذیری و هنجارهای شخصی از اثر مثبت و معنی‌داری بر متغیر وابسته برخوردار می‌باشند. رابطه مثبت و معنادار سه ارزش زیست‌بوم، نوع‌دوستانه و دینی بر الگوی جدید محیط‌زیستی و هم‌چنین، اثرپذیری و اثرگذاری مسؤلیت‌پذیری در طی زنجیره متغیرهای نظریه ارزش- باور- هنجار بر رفتار حامی محیط‌زیست در پژوهش Afkari (۲۰۱۷) نیز مورد تأیید قرار گرفته است. Zarehshahabadi و همکاران (۲۰۱۶) نیز در مطالعه‌ای

(۱۳۹۴). غیرکارآمدی این رویکردها باعث شد تا محققان به سوی مدل‌های هنجارهای اخلاقی مانند مدل برآمده از نظریه ارزش- باور- هنجار استرن (۱۹۹۹) روی آورند. تئوری ارزش- باور- هنجار (VBN) پیوند نظریه ارزش با نظریه هنجار اخلاقی عمل‌گرا و پارادایم نوین محیط‌زیستی است. یافته‌های اولیه از فرضیه‌های این تئوری و هنجارهای اخلاقی شخصی که مبنایی برای افراد مستعد به رفتارهای مسؤولانه محیط‌زیستی است، پشتیبانی می‌کنند (Afkari, 2017). در واقع، این نظریه یک زنجیره علی از تبیین‌کننده‌های رفتار محیط‌زیستی ارائه می‌دهد (Huffman et al., 2014; Chou, 2014; Stevenson et al., 2014; Lane & Potter, 2007; Phipps et al., 2013; Raymond et al., 2011) که از عناصر ثابت و پایدار شخصیتی و اعتقادی به سمت تمرکز بیشتر بر عواقب ناگوار اهداف ارزشی و مسؤلیت‌پذیری شخصی فرد برای کاهش خطر، حرکت می‌کند (Valizadeh et al., 2015). در واقع، نظریه ارزش- باور- هنجار زنجیره‌ای از متغیرها، از ارزش‌ها و نگرانی‌های عمومی در مورد محیط‌زیست گرفته تا اعتقادات خاص در مورد پیامدهای منفی برخی فعالیت‌ها را پیشنهاد می‌دهد و در عین حال، بر توانایی و مسؤلیت افراد برای جلوگیری از این پیامدهای منفی و فعال کردن هنجارهای شخصی آن‌ها برای حفظ محیط‌زیست تأکید دارد (Safa et al., 2018). در واقع، هر متغیر در این زنجیره علی، ارتباط بین متغیر قبلی و متغیر بعدی را وساطت می‌کند. این تئوری بیان می‌کند که آگاهی از نتایج، مسؤلیت‌پذیری و توانایی درک شده برای کاهش تهدید، به عقاید کلی و یا عمومی درباره ارتباط انسان- محیط‌زیست و تا حدودی جهت‌گیری ارزشی نسبتاً ثابت وابسته هستند (Kanani & Ahmadvand, 2019).

در نظریه استرن سه نوع ارزش متصور است: ۱. آگاهی محیطی که به‌وسیله ارزش‌ها جمعی و یا ارزش‌های نوع‌دوستانه^۱ توسعه می‌یابد، ۲. ارزش زیست‌بوم^۲ که به زیست‌کره و دیگر گونه‌ها اشاره دارد و ۳. ارزش خودمحور^۳ که مربوط به علایق شخصی فرد در جامعه می‌شود. علاوه بر این، باور نیز دارای سه زیرسازه است. ۱. جهان‌بینی

^۱. Altruistic Value Orientation

^۲. Value Orientation Biospheric

^۳. Egoistic Value Orientation

محیط‌زیستی شهروندان بر اساس این نظریه پرداخته می‌شود.

مواد و روش‌ها

این مطالعه از نوع پیمایش اجتماعی بوده و جامعه آماری پژوهش کلیه شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر کاشان در سال ۱۳۹۹ می‌باشد. مطابق با داده‌های آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵)، حجم جامعه آماری برابر با ۳۶۴۴۸۲ نفر می‌باشد. با این احتساب، جهت انتخاب حجم نمونه مقتضی از جامعه آماری فوق‌الذکر از فرمول کوکران بهره گرفته می‌شود. در نتیجه به‌کارگیری فرمول محاسباتی فوق، حجم نمونه برابر با ۳۵۲ نفر می‌باشد. جهت نمونه‌گیری از روش خوشه‌ای استفاده شده است. به گونه‌ای که شهر کاشان طبق آخرین نقشه شهری به نواحی اصلی شمالی، جنوبی، مرکزی، شرقی و غربی تقسیم شده، از هر ناحیه ۴ محله به‌مثابه واحدهای کوچک‌تر و در نهایت از هر محله ۲ کوچه به عنوان خوشه آخر انتخاب و پرسشنامه طراحی شده در تمام خانه‌های موجود در آن کوچه توزیع گردید و از آنان خواسته شد توسط یکی از اعضای خانواده که تمایل به همکاری دارد تکمیل گردد. سهم هر ناحیه ۷۰ پرسشنامه می‌باشد. جهت تجزیه و تحلیل یافته‌ها نیز از دو نرم‌افزار spss و Smart PLS استفاده شده است.

در این مطالعه مدل اندازه‌گیری و مدل مفهومی پژوهش، با استفاده از ۳ متغیر پنهان برآورد گردیده است. جهت سنجش متغیر مسؤولیت‌پذیری و نوع‌دوستی هر کدام از ۱۴ گویه و متغیر طبیعت‌گرایی از ۱۳ گویه محقق ساخته در قالب طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت، استفاده شده است. کلیه متغیرهای پنهان بر اساس مدل اندازه‌گیری انعکاسی بررسی گردیده است. با بکارگیری روش‌های مندرج در نرم‌افزار PLS کفایت مدل اندازه‌گیری از دو جنبه پایایی معیارها و سازه‌ها و روایی و اگر سنجیده شد. برای سنجش پایایی از ضرایب پایایی ترکیبی (C.R.) و آلفای کرونباخ استفاده شده است که با توجه به مناسب بودن این ضرایب، پایایی متغیرهای مورد بررسی تأیید گردیده است. به منظور سنجش روایی و اگر از شاخص نسبت HTMT استفاده شده است. لازم به ذکر است که جهت تعیین

به بررسی عوامل مرتبط با رفتارهای حامی محیط‌زیست در کرج پرداخته‌اند. در این پژوهش احساس مسؤولیت‌پذیری از جمله متغیرهایی است که با رفتارهای حامی محیط‌زیست رابطه مثبت و معنی‌دار داشته است. همچنین، نتایج پژوهش Valizadeh و همکاران (۲۰۱۵) در تحلیل محیط‌زیست‌گرایانه رفتار مشارکتی کشاورزان، بیانگر این امر است که میان سه گروه کشاورزان با نگرش‌های ارزشی زیست‌کره، نوع‌دوستانه و خودخواهانه از لحاظ رفتار مشارکت در حفاظت از منابع آبی سطحی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

همچنین نتایج پژوهش Menatizadeh و همکاران (۲۰۱۵) بیانگر این امر است که متغیرهای مورد نظر استرن در نظریه ارزش-باور-هنجار از جمله ارزش‌های نوع‌دوستانه و احساس وظیفه و مسؤولیت‌پذیری در قبال حفظ محیط‌زیست نقش مهمی در رفتارهای محیط‌زیستی زارعان داشته است.

علاوه بر این، تأثیر ارزش‌ها نوع‌دوستانه و احساس وظیفه و مسؤولیت‌پذیری از متغیرهای زنجیره تئوری ارزش-باور-هنجار بر رفتارهای حفاظت‌کننده محیط‌زیست در پژوهش‌های Chen (۲۰۱۵) و Ibtissem (۲۰۱۰) مورد تأیید قرار گرفته است.

مرور تحقیقات پیشین بیانگر آن است که نظریه ارزش-باور-هنجار قابلیت پیش‌بینی رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان را دارد، اما جامعه آماری مورد بررسی در پژوهش حاضر (شهروندان شهر کاشان) در هیچ یک از تحقیقات صورت گرفته وجود ندارد، بر این اساس در این پژوهش با استفاده از مدل ارزش-باور-هنجار به تبیین رفتار شهروندی محیط‌زیستی شهروندان کاشانی تحت تأثیر ارزش‌های نوع‌دوستانه و مسؤولیت‌پذیری پرداخته می‌شود.

در این پژوهش با توجه به تأکید بر رویکرد شهروندی محیط‌زیستی بر مسؤولیت شهروندان و همچنین تئوری ارزش-باور-هنجار استرن، رفتار شهروندی محیط‌زیستی در قالب نوع دوم از رفتارهای محیط‌زیستی مورد نظر استرن و همچنین، ارزش نوع‌دوستانه از بخش ارزش‌ها و مسؤولیت‌پذیری از بخش باور و اعتقادات نظریه ارزش-باور-هنجار انتخاب و به تبیین رفتار شهروندی

صورتی دارای اعتبار ممیز است که کلیه اعداد به دست آمده از این ماتریس کوچک‌تر از ۱ باشد. با توجه به موارد فوق، سازه‌های مورد بررسی در این مطالعه از اعتبار ممیز برخوردار می‌باشد.

پایایی هر یک از شاخص‌ها نیز از بار عاملی استفاده شده است. در جدول ۱ نتایج بررسی پایایی و روایی مفاهیم ارائه گردیده است. علاوه بر این، نتایج بررسی اعتبار ممیز بر اساس شاخص نسبت HTMT در جدول ۲ ارائه شده است. در این شاخص سازه در

جدول ۱- بررسی روایی و پایایی متغیرهای پژوهش

C.R.Value	Cronbach's α value	سازه‌های پژوهش
۰/۹۱۹	۰/۹۰۴	رفتار شهروندی محیط‌زیستی
۰/۸۷۲	۰/۸۴۶	مسئولیت‌پذیری
۰/۹۱۰	۰/۸۹۳	نوع دوستی

جدول ۲- نتایج شاخص HTMT

رفتار شهروندی محیط‌زیستی	مسئولیت‌پذیری	نوع دوستی
رفتار شهروندی محیط‌زیستی		
مسئولیت‌پذیری	۰/۷۶۹	
نوع دوستی	۰/۷۸۸	۰/۷۴۰

] < 1

فوق لیسانس و دکتری و ۱/۸ درصد دارای تحصیلات حوزوی می‌باشند. همچنین، ۴۰/۲ درصد شاغل و ۵۹/۸ درصد غیر شاغل بوده‌اند.

متغیرهای پژوهش

در این پژوهش متغیرهای نوع دوستی و مسئولیت‌پذیری به‌عنوان متغیرهای مستقل و رفتار شهروندی محیط‌زیستی (طبیعت‌گرایی) به‌عنوان متغیر وابسته تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. در جدول ۳ توزیع پراکندگی پاسخگویان در ارتباط با هر یک از متغیرها و همچنین، نتایج آزمون t تک متغیره برای تحلیل وضعیت متغیرهای فوق با توجه به میانگین فرضی (۴۲) در شهر کاشان ارائه شده است.

نتایج

در این بخش، ابتدا یافته‌های توصیفی شامل مشخصات فردی پاسخگویان و توزیع پراکندگی و درصدی متغیرهای مورد بررسی و پس از آن، یافته‌های تحلیلی پژوهش ارائه گردیده است.

مشخصات فردی

بر اساس یافته‌های پژوهش، از مجموع پاسخگویان مورد بررسی، ۶۲/۳ درصد از آنان مرد و ۳۷/۸ درصد زن بوده‌اند. میانگین سنی آنان ۲۷/۱۷ با انحراف معیار ۸/۸۷ می‌باشد. ۶۴/۷ درصد از شهروندان مورد بررسی مجرد و ۳۵/۳ درصد متأهل می‌باشند. تحصیلات ۱۵ درصد زیر دیپلم، ۴۳/۳ درصد دیپلم و فوق‌دیپلم، ۳۱/۸ درصد لیسانس، ۸/۲ درصد

جدول ۳- توزیع پراکندگی و توصیف درصدی پاسخگویان بر مبنای متغیرهای پژوهش

شاخص آماری	نوع دوستی	مسؤولیت‌پذیری	رفتار شهروندی محیط‌زیستی
کم	۱۲	۷/۵	۸/۶
متوسط	۳۳/۱	۳۶/۲	۳۷/۸
زیاد	۵۴/۹	۵۶/۳	۵۳/۶
حداقل	۱۴	۲۶	۱۳
حداکثر	۷۰	۶۸	۶۵
میانگین	۴۸/۵۲	۴۸/۹۵	۴۵/۵۰
انحراف معیار	۱۰/۶۳	۸/۷۴	۹/۶۶
میانگین فرضی	۴۲	۴۲	۳۹
مقدار t	۱۱/۴۸	۱۴/۸۴	۱۲/۵۴
Sig	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

هستند که به یاری دیگران می‌پردازد، بدون آن‌که انتظار دریافت پاداشی داشته باشد. آنان همواره درصددند تا به بهترین نحو وظایف و تعهدات پذیرفته خود را به انجام رسانده و مسؤولیت‌پذیر باشند. آن‌ها نسبت به دیگران نوعی حس وظیفه‌شناسی، پاسخگویی و تعهد دارند. علاوه بر این، شهروندان مورد بررسی به لحاظ اهمیت به محیط‌زیست از وضعیت نسبتاً مناسبی برخوردار بوده و نسبت به آن حساسیت دارند. به گونه‌ای که بر اساس یافته‌های توصیفی میانگین شاخص طبیعت‌گرایی (۴۵/۵۰) از مقدار متوسط ۳۹ بالاتر می‌باشد. در بعد استنباطی، سطح معنی‌داری این آزمون (sig.=0/000, t= 6/50) نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات طبیعت‌گرایی شهروندان و میانگین نظری تفاوت وجود دارد. مثبت بودن تفاوت میانگین این متغیر بیانگر این امر است که میزان طبیعت‌گرایی شهروندان بالاتر از حد متوسط بوده و به لحاظ استنباطی شهروندان کاشانی در این متغیر از وضعیت مطلوبی برخوردار می‌باشند.

بررسی همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته

در این بخش رابطه دوگانه بین متغیرهای مستقل پژوهش و متغیر وابسته (رفتار شهروندی محیط‌زیستی) ارائه گردیده است.

بر اساس یافته‌های جدول ۳، میزان نوع‌دوستی ۱۲ درصد از شهروندان در حد کم، ۳۳/۱ درصد در حد متوسط و ۵۴/۹ درصد در حد زیاد می‌باشد (Mean=۴۸/۵، SD=۱۰/۶). میزان مسؤولیت‌پذیری ۷/۵ درصد از شهروندان در حد کم، ۳۶/۲ در حد متوسط و ۵۶/۳ درصد در حد زیاد می‌باشد (Mean=۴۸/۹، SD=۸/۷). هم‌چنین، رفتار شهروندی محیط‌زیستی و یا میزان طبیعت‌گرایی ۸/۶ درصد از پاسخگویان در حد کم، ۳۷/۸ درصد در حد متوسط و ۵۳/۶ درصد در حد زیاد می‌باشد (SD=۹/۶، Mean=۴۵/۵).

در مجموع، از منظر شاخص نوع‌دوستی، یافته‌های توصیفی نشان دادند که میانگین شاخص نوع‌دوستی (۴۸/۵۲) و هم‌چنین، متغیر مسؤولیت‌پذیری (۴۸/۹۵) از مقدار متوسط ۴۲ بالاتر می‌باشد. در بعد استنباطی، سطح معنی‌داری آزمون t تک متغیره برای متغیر نوع دوستی (sig.=0/000, t= 11/480) و برای متغیر مسؤولیت‌پذیری (sig.=0/000, t= 14/846) نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات شهروندان در دو متغیر فوق و میانگین نظری تفاوت وجود دارد. به دلیل مثبت بودن تفاوت میانگین این دو متغیر، می‌توان گفت که میانگین نمرات شهروندان کاشانی در متغیر نوع‌دوستی (۴۸/۵۲) و مسؤولیت‌پذیری (۴۸/۹) توانسته است مقدار مورد انتظار (۴۲) را برآورده کند و به فراسوی آن سوق یابد. لذا به لحاظ استنباطی نیز شهروندان کاشانی به لحاظ نوع‌دوستی و مسؤولیت‌پذیری از وضعیت مطلوبی برخوردار بوده و میانگین این متغیرها در میان آن‌ها بالاتر از حد متوسط می‌باشد. در واقع، آنان دگردوستانی

جدول ۴- رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته پژوهش

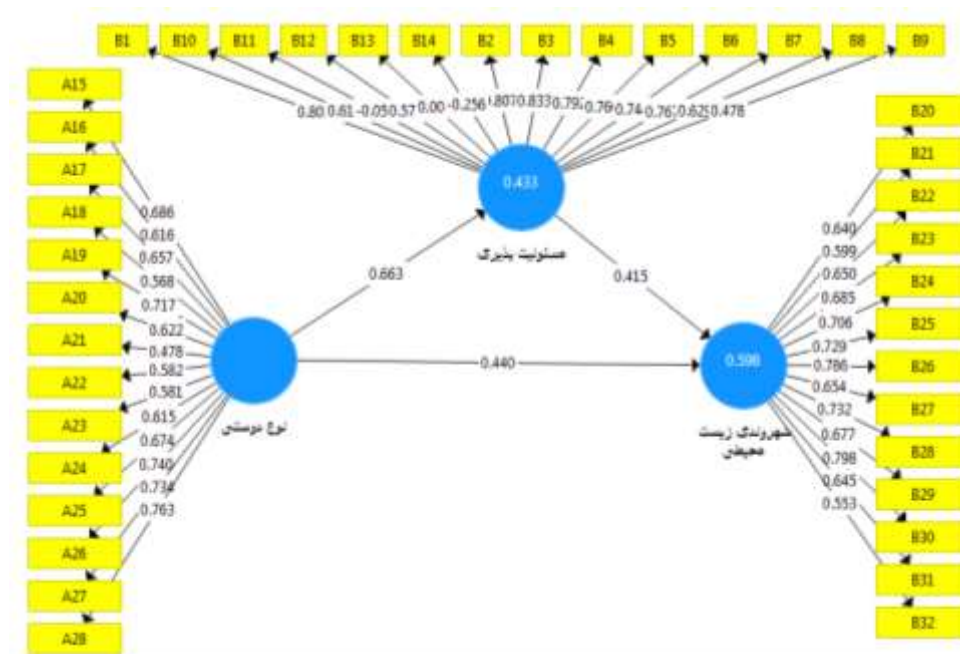
متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	نوع دوستی	مسئولیت پذیری
رفتار شهروندی	Pearson Correlation	۰/۵۸۸	۰/۶۱۱
محیط زیستی	Sig.	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

بررسی ارزیابی مدل ساختاری: جهت و معناداری اثرات

مستقیم و غیرمستقیم

پس از آزمون مدل بیرونی (ارزیابی پایایی و روایی متغیرها) لازم است تا مدل درونی که نشانگر ارتباط بین متغیرهای مکنون (پنهان) پژوهش است، ارائه شود. مدل درونی پژوهش با کاربرد نرم افزار PLS انجام و در شکل ۱ ارائه شده است.

بر اساس یافته‌های جدول ۴، رابطه بین متغیرهای نوع دوستی و مسئولیت‌پذیری با متغیر وابسته پژوهش (رفتار شهروندی محیط‌زیستی) معنادار می‌باشد. به گونه‌ای که میزان همبستگی این متغیرها به ترتیب (۰/۶۱ و $F=0.58$ و $\text{sig}=0.000$) می‌باشد. به عبارت دیگر، رابطه بین متغیرهای مستقل فوق با رفتار شهروندی محیط‌زیستی در سطح اطمینان ۹۹ درصد مورد تأیید قرار گرفته است.



شکل ۱- ارزیابی مدل درونی پژوهش؛ ارتباط بین متغیرهای مکنون، ضرایب مسیر و مقدار R^2 و بارهای عاملی

وارد شده‌اند. علاوه بر این، برای بررسی معناداری ضریب مسیر لازم است مقدار t برای هر مسیر برآورد گردد. در جدول ۵ اثرات کل و اثرات مستقیم و غیرمستقیم برای متغیرهای مدل محاسبه و ارائه گردیده است.

اعداد نوشته شده بر روی خطوط در واقع ضرایب بتا حاصل از معادله رگرسیون میان متغیرها است که همان ضرایب مسیر می‌باشد. اعداد داخل هر دایره نشان‌دهنده مقدار R^2 مدلی است که متغیرهای پیش‌بین آن از طریق فلش به آن دایره

جدول ۵- بررسی اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

رفتار شهروندی محیط‌زیستی				متغیرها		
مقادیر P	آماره T	اثر کل	اثر غیرمستقیم	مقادیر P	آماره T	اثر مستقیم
۰/۰۰۰	۱۵/۷۹	۰/۷۱	۰/۲۷	۰/۰۰۰	۳/۵۹	۰/۴۴
۰/۰۰۴	۲/۸۸	۰/۴۱	-	۰/۰۰۲	۲/۸۸	۰/۴۱
				نوع دوستی		
				مسؤولیت‌پذیری		

بررسی حجم اثر و توان پیش‌بینی‌کنندگی مدل و ماتریس اهمیت- عملکرد

بر اساس مقدار f Square حجم اثر برای ارزیابی مدل‌های ساختاری مورد بررسی قرار می‌گیرد. در واقع، حجم اثر بیانگر سهم هر یک از متغیرهای مستقل در R^2 می‌باشد. علاوه بر این، با توجه به مقدار Q^2 می‌توان توان پیش‌بینی‌کنندگی مدل برای متغیر وابسته را بررسی نمود. به عبارت دیگر، توان پیش‌بینی‌کنندگی مدل نشان می‌دهد که مدل به چه میزان در پیش‌بینی متغیر وابسته توانایی دارد. ماتریس اهمیت- عملکرد نیز نشان می‌دهد در صورت لزوم مداخله در مدل مفهومی پژوهش و برنامه‌ریزی‌های آینده کدام‌یک از متغیرهای پژوهش اولویت و ارزش تمرکز بیشتری دارد. به عبارت دیگر، این ماتریس نشان‌دهنده قسمتی از مدل است که دارای اهمیت بیشتر و در عین حال عملکرد ضعیف‌تر می‌باشد.

جدول ۶- بررسی حجم اثر و توان پیش‌بینی‌کنندگی مدل و ماتریس اهمیت- عملکرد

	f Square	Q^2	importance	Performances
نوع دوستی	۰/۲۴۵	۰/۲۶۹	۰/۷۱۱	۶۴/۰۰۸
مسؤولیت‌پذیری	۰/۲۷۵		۰/۳۸۵	۶۷/۶۰۳
SRMR = ۰/۱۰۱				

حال عملکرد ضعیف‌تر می‌باشد. بر این مبنا، لازم است در برنامه‌ریزی‌های آینده بر این متغیر تمرکز بیشتری داشته باشیم.

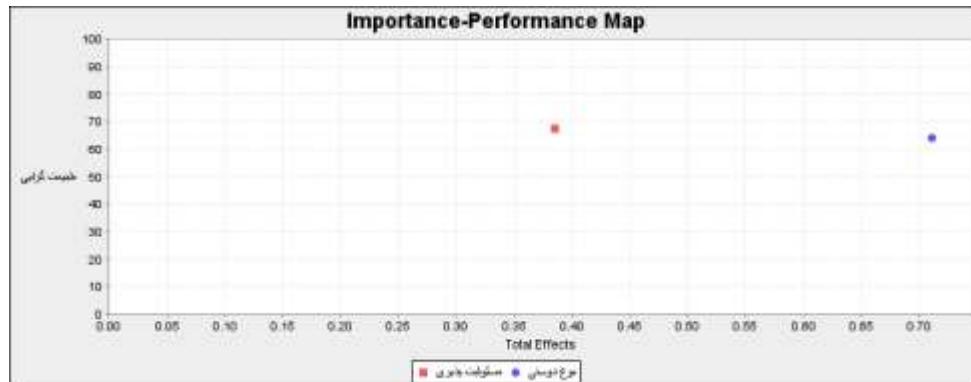
لازم به ذکر است که اهمیت در این ماتریس به معنای ضریب اثر کل شامل اثرات مستقیم و غیرمستقیم یک متغیر بر متغیر دیگر در مدل مسیر است و می‌توان آن را توان تبیین یا پیش‌بینی یک متغیر برای متغیر دیگر دانست. اما منظور از عملکرد وضعیت فعلی متغیر تبیین‌کننده یا پیش‌بین است. در ماتریس فوق، محور افقی نماینده اهمیت و محور عمودی نماینده عملکرد است. بر مبنای آن متغیرهایی که از اهمیت بالا

بر اساس یافته‌های جدول ۵، اثرگذاری کل متغیر نوع دوستی ۰/۷۱ می‌باشد. به گونه‌ای که این متغیر دارای ۴۴ درصد اثر مستقیم و ۲۷ درصد اثر غیرمستقیم بر متغیر رفتار شهروندی محیط‌زیستی می‌باشد. متغیر مسؤولیت‌پذیری نیز دارای ۴۱ درصد اثر مستقیم بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی است. بر اساس نتایج t و P ضرایب مسیر روابط فوق معنادار می‌باشد به گونه‌ای که مقدار t مسیرها از ۱/۹۶ بزرگ‌تر بوده و مقدار P نیز کوچک‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد. هم‌چنین، مقدار $R^2 = ۰/۵۹۸$ نیز بیانگر آن است که دو متغیر نوع دوستی و مسؤولیت‌پذیری توانسته‌اند ۵۹ درصد از تغییرات رفتار شهروندی محیط‌زیستی را تبیین نمایند.

بر اساس مدل حجم اثر هر دو متغیر نوع دوستی و مسؤولیت‌پذیری به ترتیب با (۰/۲۴۵ و $F^2 = ۰/۲۷۵$) در حد متوسط می‌باشد. مقدار Q^2 نیز برابر با ۰/۲۶۹ نشان می‌دهد در مجموع، توان پیش‌بینی‌کنندگی مدل در حد متوسط می‌باشد. هم‌چنین، ماتریس اهمیت- عملکرد نشان می‌دهد در صورت لزوم مداخله در مدل مفهومی پژوهش و برنامه‌ریزی‌های آینده کدام‌یک از متغیرهای پژوهش اولویت و ارزش تمرکز بیشتری دارد. در واقع، این ماتریس نشان‌دهنده قسمتی از مدل است که دارای اهمیت بیشتر و در عین حال عملکرد ضعیف‌تر می‌باشد. با توجه به مقدار به دست آمده در ماتریس اهمیت- عملکرد و شکل ۲ متغیر نوع دوستی دارای اهمیت و در عین

همانگ است از شاخص SRMR استفاده شده است. بر اساس نتایج پژوهش مقدار این شاخص برابر با ۰/۱۰۱ می‌باشد. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که مدل دارای برازش مطلوب می‌باشد.

و عملکرد پایین برخوردارند، بهترین شرایط را برای مداخله فراهم می‌کنند. علاوه بر این، جهت بررسی برازش مدل و تشخیص این اصل که در مجموع تا چه اندازه داده‌های پژوهش با مدل نظری



شکل ۲- نمودار اهمیت- عملکرد

متغیر مستقل (X) بر متغیر وابسته (Y) برای میانجی جزئی.

علاوه بر بررسی پیش‌فرض‌های فوق، برای تعیین شدت اثر غیرمستقیم از طریق متغیر میانجی از آماره‌ای به نام VAF استفاده می‌شود (Lacobucci & Duhachek, 2003). این آماره مقداری بین ۰ و ۱ را اختیار می‌کند و هر چه این مقدار به ۱ نزدیک‌تر باشد، نشان از قوی بودن تأثیر متغیر میانجی دارد. در واقع، این مقدار نسبت اثر غیرمستقیم بر اثر کل را می‌سنجد. مقدار VAF از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود.

$$VAF = \frac{a \times b}{(a \times b) + c}$$

مفروضات فرمول:

- a: مقدار ضریب مسیر میان متغیر مستقل و میانجی
b: مقدار ضریب مسیر میان متغیر میانجی و وابسته
c: مقدار ضریب مسیر میان متغیر مستقل و وابسته

آزمون اثر میانجی جزئی

بر اساس مدل پژوهش مشاهده می‌شود از میان متغیرهای مستقل پژوهش، نوع دوستی علاوه بر تأثیر مستقیم، دارای تأثیر غیرمستقیم و با واسطه متغیر میانجی (مسئولیت‌پذیری) بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی نیز می‌باشند. بر این مبنا، در این بخش به بررسی اثر میانجی جزئی برای این متغیر با استفاده از مدل مرتبه اول اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته با توجه به مقادیر T و P-Values فرمان Bootstrapping و همچنین آزمون VAF پرداخته شده است.

جهت آزمون اثر میانجی با استفاده از مقادیر حاصل از Bootstrapping لازم است سه پیش‌فرض مورد بررسی قرار گیرد:

۱. معناداری اثر کل متغیر مستقل (X) بر متغیر وابسته (Y)؛
۲. معناداری اثر غیرمستقیم متغیر مستقل (X) بر متغیر وابسته (Y) و
۳. معناداری اثر مستقیم

جدول ۷- بررسی اثر میانجی‌گری متغیر مسئولیت‌پذیری برای رابطه بین نوع دوستی و رفتار محیط‌زیستی

P Values	T Statistics	Original Sample	Y←X
۰/۰۰۰	۳/۵۹	۰/۴۴۰	نوع دوستی -> رفتار شهروندی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۱۲/۵۸۸	۰/۶۶۳	نوع دوستی -> مسئولیت‌پذیری
۰/۰۰۲	۲/۸۸	۰/۴۱۵	مسئولیت‌پذیری -> رفتار شهروندی محیط‌زیستی
۰/۰۰۳	۲/۹۷۷	۰/۲۷۵	اثر غیرمستقیم نوع دوستی -> رفتار شهروندی محیط‌زیستی
۰/۰۰۰	۱۵/۷۹	۰/۷۱	اثر کل نوع دوستی -> رفتار شهروندی محیط‌زیستی

یافته‌های جدول ۷ بیانگر تأیید سه پیش‌فرض فوق مبنی بر معناداری غیرمستقیم، مستقیم و کل می‌باشد. بر این مبنا، اثر میانجی‌گری جزئی متغیر مسؤلیت‌پذیری برای رابطه بین نوع‌دوستی و رفتار شهروندی محیط‌زیستی تأیید می‌گردد. جهت تعیین شدت اثر میانجی متغیر مسؤلیت‌پذیری در رابطه میان دو متغیر فوق از آماره VAF به شرح ذیل استفاده شده است.

$$VAF = \frac{0.663 \times 0.415}{(0.663 \times 0.415) + 0.440} = 0.384$$

مقدار VAF برابر با ۰/۳۸۴ بیانگر این امر است که ۳۸ درصد از اثر نوع‌دوستی بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی از طریق غیرمستقیم توسط متغیر میانجی مسؤلیت‌پذیری تبیین می‌شود. به عبارت دیگر، نسبت اثر غیرمستقیم متغیر نوع دوستی بر اثر کل آن ۳۸ درصد است.

بحث

این پژوهش با هدف تبیین رفتار شهروندی محیط‌زیستی شهروندان کاشانی بر اساس مدل ارزش-باور-هنجار Stern (۱۹۹۹) تحت تأثیر ارزش‌های نوع‌دوستانه و با میانجی‌گری مسؤلیت‌پذیری انجام شد. بر اساس یافته‌های پژوهش شهروندان مورد بررسی به لحاظ اهمیت به محیط‌زیست از وضعیت نسبتاً مناسبی (Mean=۴۵/۵، S=۹/۶). برخوردار بوده و نسبت به آن حساسیت دارند. به عبارت دیگر، شهروندان در راستای ایفای رفتار شهروندی محیط‌زیستی میان مسؤلیت‌های خود در برابر محیط‌زیست و قوانین موجود، به دنبال ایجاد توازن می‌باشد. در واقع، شهروند محیط‌زیستی فردی است که نسبت به محیط‌زیست و مشکلات آن آگاهی و حساسیت دارد. ضمن درک روشن از محیط‌زیست و مشکلات آن، دارای احساس نگرانی نسبت به آن است و از انگیزه کافی برای مشارکت فعالانه در بهبود محیط‌زیست و حفاظت از آن برخوردار است. در نتیجه با برخورداری از مهارت‌های لازم در این خصوص، به منظور حل مشکلات محیط‌زیستی مشارکتی فعال در تمامی سطوح دارد.

علاوه بر این، رابطه بین متغیرهای نوع‌دوستی و مسؤلیت‌پذیری با رفتار شهروندی محیط‌زیستی معنادار می‌باشد. به‌گونه‌ای که میزان همبستگی این متغیرها به ترتیب (۰/۶۱ و

مدل مفهومی پژوهش نیز بیانگر ۷۱ درصد اثرگذاری کل متغیر ارزش نوع‌دوستی و ۴۱ درصد اثرگذاری مستقیم متغیر مسؤلیت‌پذیری بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی است. همچنین، بر اساس مدل، حجم اثر هر دو متغیر نوع‌دوستی و مسؤلیت‌پذیری در حد متوسط می‌باشد. بر این اساس، مقدار Q^2 نیز برابر با ۰/۲۶۹ نشان می‌دهد توان پیش‌بینی کنندگی مدل در حد متوسط می‌باشد. در مجموع، نتایج پژوهش مقدار شاخص SRMR برابر با ۰/۱۰۱ می‌باشد که نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل می‌باشد.

بر اساس نتایج تحقیق، اگرچه ارزش‌های نوع‌دوستانه اثر زیادی در شکل‌دهی رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان دارد، اما با توجه به مقدار به دست آمده در ماتریس اهمیت-عملکرد این متغیر دارای اهمیت و در عین حال عملکرد ضعیف‌تر می‌باشد. بر این مبنا، لازم است در برنامه‌ریزی‌های آینده بر این متغیر تمرکز بیشتری داشت. علاوه بر این، باید توجه داشت که این ارزش تنها متغیر ارزشی اثرگذار بر رفتار محیط‌زیستی شهروندان نیست و در کنار آن لازم است اثرگذاری ارزش‌های خودخواهانه و زیست‌بوم محور و همچنین، متغیرهای دیگر از جمله دانش و آگاهی شهروندان، نگرش و همچنین، عوامل وضعیتی از جمله تعلق مکانی شهروندان را نیز مورد بررسی قرار گیرند. بدون تردید، این عوامل در بسترهای فرهنگی و اجتماعی مختلف اثرگذاری متفاوتی داشته و همگی در شکل‌گیری رفتار شهروندی محیط‌زیستی سهیم هستند.

حیاتی از جمله هوا، آب، خاک و همچنین تنوع زیستی از جمله مواردی است که در سیاست‌های کلی مورد توجه جدی قرار گرفته است، ضرورت اجرای مدیریت یکپارچه محیط زیست در کشور از دیگر موضوعات مورد تأکید در سیاست‌های ابلاغی است و بر این اساس استوار است که تمام اقدامات توسعه‌ای در کشور متناسب با ظرفیت زیستی باشد و البته تأکید می‌شود که آلاینده‌گی و تخریب محیط زیست باید جرم‌انگاری شود. اقتصاد سبز، استفاده از ابزار مالی، وضع عوارض و مالیات‌های محیط زیستی، درونی کردن هزینه‌های محیط زیست در محصولات، اصلاح الگوی توسعه تولید، توزیع و مصرف فناوری‌های نوین، الگوی رویکرد استفاده از فناوری‌های نوین سازگار با محیط زیست، توجه جدی به حوزه پدافند غیرعامل در سیاست‌های ابلاغی، فرهنگ سازی و استفاده از ظرفیت بالای امر به معروف و نهی از منکر، استفاده از مشارکت مردم و فعالان محیط زیست و توجه به آموزه‌های دینی و فرهنگ ایرانی اسلامی از دیگر موضوعات مورد توجه در سیاست‌های ابلاغی است. ضرورت استقرار نظام حسابرسی محیط زیستی، مدیریت تغییرات اقلیم، مقابله با تهدیدات محیط زیستی، تعادل بخشی بین فعالیت‌های توسعه‌ای و محیط زیست، تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی و دیپلماسی محیط زیستی برای رسیدن به توسعه پایدار از دیگر اهداف این سیاست است.

همان‌طور که قبلاً با استناد به بند ۸ از اصل ۱۳ قانون اساسی اشاره شد دولت به جلب مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش ملزم می‌باشد. با توجه به اینکه محیط زیست بستر فرهنگ مردم بوده و ارتباط انسان با آن جزئی از فرهنگ منطقه به شمار می‌رود، مشارکت مردم در راستای حفظ محیط زیست می‌تواند زیرمجموعه‌ای از مشارکت مردم در تعیین سرنوشت فرهنگی باشد که بر اساس این بند دولت وظیفه بسط و گسترش آن را دارد. علاوه بر این، جامعه ایرانی در افق چشم انداز ۱۴۰۴ با دارا بودن ویژگی‌هایی چون نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب، برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد توصیف شده است. لذا در سند چشم انداز اگر چه تعریف محیط زیست مطلوب نیامده، ولی تصویری که از محیط زیست ارائه شده است بهره‌مندی از یک محیط زیست مطلوب است که دستیابی به آن با ابزار آموزش امکان‌پذیر است. چرا که آموزش محیط زیست بنیادی‌ترین روش حفاظت از محیط زیست محسوب می‌شود که هدف از آن، زمینه‌سازی برای ارتقای آگاهی و دانش زیست محیطی در بین آحاد مردم جامعه است تا هر شهروند با احترام به طبیعت، مسؤولیت حفاظت و حمایت از محیط زیست را پذیرفته و اعمال نماید.

در این راستا، مدل پژوهش نیز نشان می‌دهد از میان متغیرهای مستقل پژوهش، نوع‌دوستی علاوه بر تأثیر مستقیم، دارای تأثیر غیرمستقیم و با واسطه متغیر میانجی (مسؤولیت پذیری) بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی نیز می‌باشند. به‌گونه‌ای که ۳۸ درصد از اثر نوع‌دوستی بر رفتار شهروندی محیط‌زیستی از طریق غیرمستقیم توسط متغیر میانجی مسؤولیت‌پذیری تبیین می‌شود. با توجه به اهمیت و نقش مسؤولیت‌پذیری در رفتارهای شهروندی محیط‌زیستی پیشنهاد می‌گردد گروه‌ها و تشکل‌های داوطلبانه و فعال محیط‌زیستی در بین شهروندان افزایش یابند تا بدین وسیله ضمن واگذاری برخی از وظایف مرتبط با محیط‌زیست به شهروندان، حس تعهد و مسؤولیت‌پذیری آنان تقویت گردد. در این زمینه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی، در نامه‌ای به رؤسای قوا، سیاست‌های کلی محیط زیست را ابلاغ کردند. سیاست‌های کلی محیط زیست، پانزده بند دارد. توجه به منابع

منابع

1. **Barakpur, N. and Jahanseir, F., 2017.** Environmental Citizenship and Analysis of Citizenship Behavior in Qazvin City, *Hoviate shahr*, 10(28), 53-66. (In Persian with English abstract).
2. **Barry, J., 1999.** Rethinking green politics, London, sage.
3. **Beck, U., 1992.** Risk Society: Towards a New Modernity. New Delhi: Sage, (Translated from the German Risikogesellschaft).
4. **Burton, R., 2014.** The influence of farmer demographic characteristics on environmental behavior: A review. *Journal of Environmental Management*. 135. PP.19-26.
5. **Chen, M.F., 2015.** An examination of the Value-Belief-Norm theory model in predicting pro-environmental behaviour in Taiwan. *Asian Journal of Social Psychology*, 18 (2), 145-151.

- predict recycling? An investigation of self-reported versus observed behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 262-270.
17. **Ibtissem, M.H., 2010.** Application of value beliefs norms theory to the energy conservation behavior. *Journal of Sustainable Development*, 3 (2), 129-139.
 18. **Inglehart, R., 1997.** Modernization and Post modernization, Cultural, Economic and Political Change in 43 societies. Princeton University Press.
 19. **Kanani, E. and Ahmadvand, A., 2019.** Explaining Environmental Behavior of Wheat Farmers: Application of Value-Belief-Norm Theory, *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 7(3), 35-46. (In Persian with English abstract).
 20. **Lane, B. and Potter, S., 2007.** The adoption of cleaner vehicles in the UK: exploring the consumer attitude-action gap. *Journal of Cleaner Production*, 15 (11), 1085-1092.
 21. **Menatizadeh, M., Zamani, G. and Karami, E., 2015.** Modeling farmer's environmental behavior in Shiraz County by Value-Belief-Norm Theory, *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development*, 45(4), 613-624. (In Persian with English abstract).
 22. **Miller, D., Merrilees, B. and Coghlan, A., 2015.** Sustainable urban tourism: Understanding and developing visitor pro-environmentally behaviors. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(1), 26-46.
 23. **Olander, F. and Thøgersen, J., 1995.** Understanding consumer behavior as a prerequisite for environmental protection. *Journal of Consumer Policy*, 18, 345-385.
 24. **Ollah Ghazani, E. and Bijani, M., 2016.** Application of Environmental Attitudes toward Analyzing Farmer's Pro-Environmental Behavior in order to Soil Conservation (The Case of Rice Farmers in the Central Part of Sari Township), *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development*, 47(1), 81-91. (In Persian with English abstract).
 25. **Phipps, M., Ozanne, L.K., Luchs, M.G., Subrahmanyam, S., Kapitan, S., Catlin, J.R. and Weaver, T., 2013.** Understanding the inherent complexity of sustainable consumption: A social cognitive framework. *Journal of Business Research*, 66 (8), 1227-123.
 26. **Raymond, C.M., Brown, G. and Robinson, G.M., 2011.** The influence of place attachment, and moral and normative
 6. **Chou, C.J., 2014.** Hotels' environmental policies and employee personal environmental beliefs: Interactions and outcomes. *Tourism Management*, 40, 436-446.
 7. **Dobson, A., 2007.** Environmental citizenship: Towards sustainable development, *sustainable development*, 15, 276-285.
 8. **Dunlap, R.E. and Van Liere, K.D., 1978.** The New Environmental Paradigm: A Proposed Measuring Instrument and preliminary results, *The Journal of Environmental Education*, Vol. 9, No. 4, pp. 10-19.
 9. **Esmati, Z. and Edalatju, A. 2020.** Analysis of the Role of the Upper Documents and Laws of Development Programs of the Islamic Republic of Iran in Protecting of Environment, *Journal of Environmental Sciences and Technology*, 22(5), 239-254.
 10. **Fietkau, H.J. and Kessel, H., 1981.** *Umweltlernen*. Königstein/Taunus: Hain.
 11. **Fishbein, M. and Ajzen, I., 1975.** *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: an introduction to theory and research* (Reading, MA, Addison-Wesley).
 12. **Habibi, F. and Mostafazadeh, S., 2017.** An Analysis of Environmental Behaviors of Lake Zarivar Tourists (Marivan), *Geography and Development Iranian Journal*, 15(47), 163-184. (In Persian with English abstract).
 13. **Haghighatian, M., Hashemianfar, A. and Ahmadian, D., 2016.** The sociological analysis of role of social - structural factors on the gap between environmental attitude and behavior (case study: Citizen's Kermanshah city), *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 4(4), 593-614. (In Persian with English abstract).
 14. **Haghighatian, M., 2015.** Environmental Behavior of the Residents of the city of Esfahan and the Effects of selected variables in it, *Journal Urban - Regional Studies and Research*, 6(23), 133-144. (In Persian with English abstract).
 15. **Hejazi, Y., Karami Darabkhani R., Hoseyni, M. and Rezaei, A., 2017.** Investigating the effective factors on environmental behavior of environmental NGOs members in Tehran Province, *Journal of Environmental Studies*, 43(1), 17-30. (In Persian with English abstract).
 16. **Huffman, A.H., Van Der Werff, B.R., Henning, J.B. and Watrous-Rodriguez, K., 2014.** When do recycling attitudes

36. **Valizadeh, N., Bijani, M. and Abbasi, E., 2015.** Pro-Environmental Analysis of Farmer's Participatory Behavior toward Conservation of Surface Water Resources in Southern Sector of Urmia Lake's Catchment Area, *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 11(2), 183-201. (In Persian with English abstract).
37. **Willuweit, L., 2009.** Promoting pro-environmental behavior. An investigation of the crosscultural environmental behavior patterns, the case of Abu Dhabi. Thesis for Master degree, Department of Human Geography, Stockholm University.
38. **Yazdani, H. and Shams, A., 2016.** The Effect of Social Capital on the Environmental behavior of Villagers in Marivan City, *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 4(4), 75-96. (In Persian with English abstract).
39. **Zareshahababadi, A., Sayarkhalaj, H. and Aghaabdollahmahootfooroosh, S., 2016.** Factors Associated with Environmental Behavior in the Urban Environment (Case Study: the Citizens of the City of Karaj), *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 5(1), 23-35. (In Persian with English abstract).
- concerns on the conservation of native vegetation: A test of two behavioural models. *Journal of Environmental Psychology*, 31 (4), 323-335.
27. **Safa, L., Salehi-Moghaddam, N. and Ganjkanloo, M., 2018.** Pro-Environmental Behavior Modeling of Rural People based on Value-Belief-Norm Theory (The Case of Khodabandeh County), *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 13(2), 91-108. (In Persian with English abstract).
28. **Salehi, S., 2011.** Environmental Behavior and Education, *Education Journal*, 18(3), 201-226. (In Persian with English abstract).
29. **Salehi, S., Ghadami, M. and Hemmati Gouyomi, Z., 2012.** A study of Environmental Behaviors among Coastal Tourists (A case Study of Coastal Tourists in Bushehr City during New Year Holiday), *Journal of Tourism Planning and Development*, 1(1), 35. (In Persian with English abstract).
30. **Salehi, S. and GhaemiAsl, Z., 2015.** The relationship between environmental education and environmental protection behaviors (Case Study: High school girls in Babol city), *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 1(3), 67-79. (In Persian with English abstract).
31. **Saunders, C.D., Brook, A.T. and Myers, O.E., 2006.** Using psychology to save biodiversity and human well being. *Conservation Biology*, 20 (3), 702-705.
32. **Shobeiri, M. and Sheykholeslami, M., 2016.** Power and Re-definition of Urban Planning Theory (with an Emphasis on Political Economy in Oil-Based Economies), *Rahbord Journal*, 25(80), 321.
33. **Stern, P.C., 2000.** Toward a coherent theory of environmentally significant behavior, *Journal of Social Issues*. 56(3), 407-424.
34. **Stern, P.C., Dietz, T., Abel, I., Guagnano, G.A. and Kalof, L., 1999.** A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism, *Research in Human Ecology*, 6, 81-97.
35. **Stevenson, K.T., Peterson, M.N., Bondell, H.D., Moore, S.E. and Carrier, S.J., 2014.** Overcoming skepticism with education: interacting influences of worldview and climate change knowledge on perceived climate change risk among adolescents. *Climatic Change*, 126 (3-4), 293-304.

Investigating the Mediating Role of Responsibility in the Relationship between Altruistic Value and Environmental Citizenship Behavior

Elham Shafai Moghaddam ^{*1}

1*- Social Sciences Department, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran

Abstract

Introduction: One way to avoid harming the environment is to change the behavior of citizens towards environmental behavior, which consciously seeks to reduce the negative effects of individual behavior on nature. These changes in the field of environmental behaviors include environmental protection behaviors and reduction of the negative effects of human actions on the environment in daily tasks. As well as specific outdoor programs, it creates the emergence of a new form of citizenship that Dobson has called environmental citizenship. In preliminary studies on environmental behaviors, the use of models based on knowledge and attitude toward environment was common. But the inefficiency of these approaches led researchers to model ethical norms such as the model derived from value theory. The Stern's Belief – Norm theory (1999) suggests a chain of variables, from public values and concerns about the environment to specific beliefs about the negative consequences of certain activities, while emphasizing the ability and responsibility of individuals to avoid these negative consequences and enable their personal norms to protect the environment. In this research, according to stern value-belief-norm theory, environmental citizen behavior in the second type of environmental behaviors and altruistic value from values and responsibility section of beliefs and beliefs of this theory has been selected and explained the behavior of citizens' environmental citizenship.

Materials & Methods: The statistical population of this study is citizens aged 18 years and over in Kashan city in 2020, the sample size is equal to 352 people and for sampling, cluster method has been used. Responsibility and altruism variables with 14 items and environmental citizenship behavior variable with 13 researcher-made items have been measured in the form of 5-point Likert range. To measure the bases of the head, the Cholo and Alphd are used, according to the suitability of the situation, to verify the variables of the subject, to test the theory of the party to be a T, and to the point of a theory, a point to which the subject is used by point of reference to the point in each point of the movement.

Results: According to the findings, Kashani citizens have a favorable status in terms of altruism, responsibility and citizenship behavior and the mean of these variables among them is higher than average, the relationship between altruism and responsibility with environmental citizenship behavior with correlation rate ($r=0.61$, r and $\text{sig}=0.000$, respectively). It is meaningful. Also, based on the volume model, the effect of two variables of altruism and responsibility with (0.275 and $F=2=0.245$) is moderate, respectively. The amount of Q^2 is 0.269 . This amount indicates that the predictive power of the model is moderate. In addition, the partial mediation effect of the accountability variable for the

relationship between altruism and environmental citizenship behavior has been confirmed, so that VAF value is equal to 0.384. It is believed that 38% of the effect of altruism on environmental citizenship behavior is explained indirectly by the mediator variable of responsibility.

Discussion: The results of this study represent an attempt to understand the principles of environmental law, and that by 1404 the previous scholars had been given a clear understanding and a feeling of concern for the environment and its problems. Therefore, considering the importance and role of responsibility in environmental citizenship behaviors is suggested that voluntary and active environmental groups and organizations among citizens be increased in order to strengthen their sense of commitment and responsibility while assigning some environmentally related tasks to citizens.

Keywords: Environmental Citizenship Behavior, Responsibility, Altruistic Value.